

Leerlingen met ASS opleiden voor een diploma... en dan?

Uitkomsten van een onderzoek bij oud-leerlingen van VSO De Stijgbeugel

Jongeren met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) opleiden voor een diploma is een uitdaging op zich. Jongeren met ASS voorbereiden op een volwaardige plaats in de maatschappij vereist meer dan een gestructureerde organisatie met professionals. Ellen Luteijn en Willem Noppers beschrijven in dit artikel de resultaten van hun onderzoek en met welke problemen hun oud-leerlingen na het schoolverlaten geconfronteerd worden en wat daar mogelijk aan gedaan kan worden.

ELLEN LUTEIJN EN WILLEM NOPPERS

Inleiding

Al sinds enige jaren heeft De Stijgbeugel in Arnhem, een cluster 2 school voor voortgezet speciaal onderwijs (voor leerlingen met een auditieve of communicatieve beperking), bijzondere voorzieningen voor leerlingen met ASS.

Zoals voor alle leerlingen probeert De Stijgbeugel oog te hebben voor de sterke en zwakke kanten van de ASS-leerlingen en de beperkingen te vertalen in specifieke onderwijsbehoeften. Daarvoor is op De Stijgbeugel een aantal maatregelen genomen, zoals scholing voor het team, verduidelijking en structuur in de onderwijsleeromgeving, ruimte voor de leerling om zichzelf te zijn en extra uitwisseling met ouders.

In de regionale samenwerking met cluster 3 (een onderwijsinstelling voor verstandelijk gehandicapten, lichamelijk gehandicapten en meervoudig gehandicapte leerlingen) en cluster 4 (voor leerlingen met gedragsproblemen) biedt De Stijgbeugel ook onderwijs aan voor leerlingen met ASS op HAVO niveau.

ER ZIJN ALARMERENDE BERICHTEN OVER DE SCHAARSTE VAN VERVOLGONDERWIJS VOOR ASS-LEERLINGEN

De afgelopen jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor passend onderwijs voor leerlingen met ASS: er zijn alarmerende berichten over de schaarste van vervolgonderwijs op een hoger niveau voor mensen met ASS, de grote uitval in het MBO en "thuiszitters". Tegelijkertijd oriënteren scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs en beroepsopleidingen zich meer en meer op de mogelijkheden om naast het reguliere opleiden tot een diploma, aanpassingen te realiseren voor leerlingen met speciale behoeften en meer maatschappij voorbereidend te zijn.

Dit is de aanleiding geweest om vorig schooljaar op De Stijgbeugel een follow-up studie te doen bij leerlingen die de afgelopen vijf jaren eindexamen hebben gedaan op De Stijgbeugel en die in het samenwerkingsverband eindexamen op HAVO-niveau hebben gedaan. Er is, door middel van vragenlijsten aan de ex-leerlingen zelf, geïnventariseerd welke dagbesteding ze momenteel hebben, welk vervolgonderwijs ze volgen of gevolgd hebben en welke werkzaamheden ze uitvoeren. Ook is er globaal gevraagd naar de zelfredzaamheid in het dagelijks leven en sociale activiteiten. Tenslotte is onderzocht welke ondersteuning vanuit school van belang is geweest en welke ondersteuning mogelijk is gemist.

Het doel van deze opzet was dat de verzamelde gegevens mogelijk zouden kunnen bijdragen aan verbeteringen in het onderwijsaanbod van De Stijgbeugel. Bovendien zouden we kunnen leren van eventuele verschillen tussen de doelgroepen van de school door een vergelijking te maken tussen de oud-leerlingen met en zonder ASS. In het onderzoek is de groep oud-leerlingen met ASS vergeleken met een groep oud-leerlingen met auditieve en/of communicatieve problematiek: slechthorenden, doven en jongeren met een ernstige spraaktaalmoeilijkheid, ook al zullen binnen deze laatste groep de verschillen onderling mogelijk groot zijn. Deze keuze is om pragmatische redenen gemaakt: de focus van het onderzoek is gericht op (ex-) leerlingen met ASS en de groepen zouden anders te klein zijn voor onderlinge vergelijking.

Daarnaast is alle ouders/verzorgers verzocht een vragenlijst in te vullen. Het idee bestond dat de ouders wellicht een ander beeld van de verschillende onderwerpen hebben dan hun kind. Bovendien kunnen ouders andere vormen van ondersteuning op school waarderen of missen. Bij de verwerking bleek echter dat de antwoorden van de ouders en de leerlingen sterk overeenkomen. Alleen bij de vragen over het zelfstandig kunnen uitvoeren van huishoudelijke taken verschillen de antwoorden bij een paar oud-leerlingen van beide groepen: ouders geven dan bijvoorbeeld aan dat hun kinderen nog niet zelfstandig de ramen kunnen lappen, terwijl de leerlingen zelf aange-

ven dit wel te kunnen. Omdat de verschillen zo klein zijn en omdat het de overzichtelijkheid van de resultaten ten goede komt, worden in dit artikel alleen de antwoorden van de oud-leerlingen weergegeven.

Er zijn 189 oud-leerlingen en hun ouders/verzorgers aangeschreven. De response-rate was 33%. Dit maakt dat de beide groepen niet erg groot zijn en dat de uitkomsten van het onderzoek niet zonder meer geëxtrapoleerd kunnen worden naar andere onderwijsinstellingen. Voor De Stijgbeugel dragen de uitkomsten bij aan de beeldvorming van de toekomst van de (oud)leerlingen.

Algemeen

Welke specifieke maatregelen zijn in De Stijgbeugel genomen voor leerlingen met ASS?

In de eerste plaats het verdiepen in de ASS problematiek. Het spreekt voor zich dat het bieden van onderwijs aan een grote (nieuwe) doelgroep zorgvuldige voorbereiding vraagt. Dit gebeurt op De Stijgbeugel onder meer door scholing van het team. Zo is de cursus 'Autisme in de klas' van het Landelijk Netwerk Autisme in teamverband doorlopen. Verder zijn er jaarlijkse studiomomenten over ASS gerelateerde onderwerpen, zoals Autisme en seksualiteit.

In de tweede plaats probeert De Stijgbeugel de omgeving voor de leerlingen zoveel mogelijk te verduidelijken. Dit gebeurt o.a. door zo **voorspelbaar** mogelijk te zijn: weinig wisseling van lokalen, leerkrachten, lesroosters. Er zijn vaste procedures in de lessen: alleen op tafel wat je nodig hebt, vaste lesindeling, vast moment van huis-

werk opgeven met een vaste plaats voor het noteren op het bord. Alle informatie wordt **gedoseerd** gebracht, in de brugperiode wordt er een speciale (overzichtelijke) agenda gebruikt, de leerkrachten bieden **structuur** door het maken van stappenplannen, inpaklijsten en aangepast lesmateriaal. Er wordt veel instructie herhaald, sociale interacties worden in SOVA-lessen getraind en er is naschoolse huiswerkbegeleiding. Het gebouw straalt rust uit met duidelijke informatie door middel van visualisaties. Ook het ophangen van plattegronden, regelborden en foto's voorkomt onrust.

In de derde plaats wordt aan leerlingen ruimte geboden om zich terug te trekken in een prikkelarme omgeving. Hiertoe zijn speciale stille werkplekken gecreëerd op de gangen, er is een stiltelokaal voor de pauze en time-outruimtes. Als de leerling dat wenst, kan er een schot naast de tafel geplaatst worden om prikkelarmer te kunnen werken. Sommige leerlingen werken met een koptelefoon of een MP3 speler op bij het zelfstandig werken. Tenslotte stemt De Stijgbeugel regelmatig af met ouders of verzorgers. Al bij de voorlichtingsbijeenkomst voor ouders worden zij bij het onderwijsaanbod aan hun kind betrokken. Na aanmelding wordt het contact met de ouders per leerling in het Individueel Handlingsplan opgenomen. Naar gelang de noodzaak en behoefte wordt de frequentie en de wijze van contact (mail, telefoon, contactschrijf) vastgelegd.

De onderzoeksgroepen

Er zijn twee groepen gemaakt: *de ASS Groep* en de groep SH/D, ESM die in dit onderzoek de *Anders Groep* genoemd wordt.

De schoolopleidingen van de twee groepen verschilt nogal. De *Anders Groep* volgde hoofdzakelijk VMBO-T (MAVO) en VMBO-BB (VBO-B), terwijl de *ASS Groep* veelal HAVO/VMBO-T en VMBO-BB deed. In beide groepen is de IMO groep (individueel maatschappijgericht onderwijs- deelcertificaten) het kleinst. De gevolgde opleiding kan van grote invloed zijn geweest op de aansluiting met en begeleidingsmogelijkheden in het vervolgonderwijs. Als een leerling bijvoorbeeld naar het reguliere Middelbaar Beroeps Onderwijs gaat kan hij/zij (op voorwaarde van een indicatie) Ambulante Begeleiding ontvangen, terwijl dat niet het geval is in het Hoger Beroeps Onderwijs.

Op de vraag wat de leerlingen na hun opleiding op De Stijgbeugel zijn gaan doen werd door de *Anders Groep* vaak gereageerd met MBO (81%), waar de *ASS Groep* een veelheid aan vervolgopleidingen laat zien, zoals MBO, HBO, VWO, werk, ander VMBO, geen vervolgopleiding.

LEERLINGEN VAN DE ASS GROEP GEVEN AAN ZICH NA DE SCHOOLPERIODE BETER TE KUNNEN REDDEN

Op het moment van invullen van de vragenlijst heeft 45% van de *Anders Groep* een (MBO) diploma, terwijl dit in de *ASS Groep* 3% is. Een deel van de *ASS Groep* was namelijk aan het werk gegaan, in therapie, thuis komen te zitten, of had om andere redenen de schoolopleiding vroegtijdig afgebroken.

Als de leerlingen hun opleiding vroegtijdig hadden verlaten, werd vaker als reden aangegeven bij de *ASS Groep* dat dit kwam omdat zij vonden dat de school te weinig rekening kon houden met hen, de begeleiding op school onvoldoende was en medestudenten hebben gepest, in vergelijking met de *Anders Groep*.

Tijdens de schoolperiode

Aan beide groepen is gevraagd wat zij het meest helpend hebben gevonden tijdens hun schoolperiode op De Stijgbeugel. Ze konden uit een lijst voorbeelden kiezen en ook zelf een antwoord opschrijven. Beide groepen gaven aan dat ze het les krijgen in kleine groepen en de individuele logopedie het meest helpend hebben gevonden. Daarbij gaf bijna de helft van de leerlingen uit de *ASS Groep* aan dat zij ook de SOVA lessen het meest helpend vonden. In de *Anders Groep* vond ruim de helft van de leerlingen ook extra uitleg het meest helpend.

Op de vraag of de oud-leerlingen buiten school hulp hadden toen ze op De Stijgbeugel zaten, bleek dat de *ASS Groep* veel vaker hulp buiten school kreeg (61% van de *ASS Groep* versus 22% van de *Anders Groep*). De meest genoemde hulp was: een psycholoog/psychiater, het Leo Kannerhuis, Viataal zorg, RIAGG/GGZ, PGB, logopedie en huiswerkbegeleiding.

Huidige situatie

Hoe is de situatie van de oud-leerlingen ten aanzien van de zelfstandigheid en het sociaal-maatschappelijk functioneren op het moment dat ze de vragenlijst invullen?

De meerderheid van beide groepen (69%) geeft aan dat ze hulp nodig hebben in hun huidige onderwijssituatie. De aard van de hulp is echter verschillend in beide groepen: De *Anders Groep* heeft vooral hoorapparatuur nodig (59%), extra uitleg (40%) en hulp bij planning van het schoolwerk. In de *ASS Groep* is dat eveneens planning van het huiswerk (55%) en extra uitleg (25%), maar ook les krijgen in kleine groepen (45%).

Daarnaast krijgt de *ASS Groep* buiten de opleiding momenteel meer (61% versus 37%) en andere ondersteuning. Meest genoemd door de *ASS Groep*: PGB, Ambulante Begeleiding, psychiater en huiswerkbegeleiding. Bij de *Anders Groep* is dat Logopedie en begeleiding van een psycholoog.

Aan alle leerlingen is naar de woonsituatie gedurende de week en in het weekend gevraagd. De meeste leerlingen van beide groepen wonen nog thuis bij hun ouders, zowel doordeweeks als in het weekend. In de *Anders Groep* woont ongeveer 30% zelfstandig of samen. In de *ASS Groep* is dat 10%.

Bij de vrijetijdsbesteding heeft het merendeel (74%) van de respondenten in beide groepen geen ondersteuning nodig. Waar dat wel het geval is gaat het bij de *Anders Groep* vooral om hoorapparatuur. Een aantal leerlingen van deze groep heeft ook hulp nodig bij het bedenken wat te doen en bedenken hoe iets te doen. Bij de *ASS Groep* is het vooral het bedenken wat te doen en hoe iets te doen. Daarnaast hebben sommigen een stappenplan nodig, een planning, hulp om op tijd te komen en aansturing bij nieuwe activiteiten.

In de *ASS Groep* geeft bijna de helft (48%) aan dat ze de huishoudelijke taken, zoals ramenlappen, strijken en kleding wassen, niet zelfstandig kunnen uitvoeren. In de *Anders Groep* is dat 28%.

Wanneer het gaat om persoonlijke verzorging, heeft iedereen van de *Anders Groep* aangegeven zich zelfstandig te kunnen redden. Bij de

LEERLINGEN MET ASS OPLEIDEN ...EN DAN?

ASS Groep is dat 90%. Wat niet zelfstandig lukt is: nagels knippen en verzorgen, scheren en douchen.

Tenslotte vroegen we naar de zelfstandigheid bij een aantal verschillende activiteiten. Een aantal leerlingen uit de *ASS Groep* gaf aan nog niet zelfstandig schoenen, of een cadeau voor iemand te kunnen kopen, een afspraak te kunnen maken met de kapper of zelfstandig te kunnen reizen naar werk of opleiding. Ook hier hebben de leden van de *Anders Groep* aangegeven alles zelfstandig te kunnen uitvoeren.

Van de *ASS Groep* vindt ruim 90% dat men zich nu beter kan redden, in vergelijking met de schoolperiode op De Stijgbeugel. Van de *Anders Groep* is dat 70%. Eén ASS-leerling geeft aan zich minder goed te kunnen redden.

Met betrekking tot het behalen van een rijvaardigheidsbewijs blijkt dat 29% van de *Anders Groep* een brommerrijbewijs heeft en 47% een auto rijbewijs. In de *ASS Groep* daarentegen heeft 19% een brommerrijbewijs en 20% een autorijbewijs.

Samenvatting huidige situatie:

- De *ASS Groep* heeft met name ondersteuning nodig voor het plannen, terwijl de *Anders Groep* met name ondersteuning nodig heeft van hoorapparatuur.
- De leerlingen van de *Anders Groep* wonen zelfstandiger, hebben vaker een rijbewijs, redden zich beter in het huishouden, met verzorgende activiteiten en overige activiteiten in vergelijking met de *ASS Groep*.
- Meer leerlingen van de *ASS Groep* geven aan zich momenteel beter te kunnen redden dan toen zij op school zaten.

De resultaten van dit onderzoek bevestigen dat leerlingen met ASS op verschillende gebieden nog niet volledig tot ontplooiing zijn gekomen en daarvoor een begripvolle, stimulerende en duidelijke omgeving nodig hebben, ook na hun middelbare schoolperiode. Zoveel mogelijk aanpassingen op maat en individuele aandacht zijn essentieel.

Er zijn verschillende negatieve en positieve opmerkingen geplaatst over De Stijgbeugel en suggesties gedaan door oud-leerlingen en ouders. Sommige betreffen de organisatie, sommige de leerkrachten en sommige zijn heel persoonlijke ervaringen. Deze zijn niet in dit overzicht geplaatst, maar worden wel meegenomen in onze bevindingen.

Wat kunnen we doen met de resultaten?

Het onderzoek bevestigt het idee dat een school als De Stijgbeugel niet alleen diplomagericht (aan schoolse vaardigheden) moet werken, maar vooral ook maatschappijgericht (aan aanpassing en integratie). Momenteel zijn vooral de resultaten voor de schoolse vakken van belang voor het bevorderen naar een volgend leerjaar of vervolgopleiding. Leerlingen met ASS vragen een verdere aanpassing van de

LEERLINGEN MET ASS VRAGEN EEN VERDERE AANPASSING VAN DE OPLEIDINGEN

opleidingen; naast de opleidingsgerichte vakken moet er meer ruimte komen voor vakoverstijgende competenties en vaardigheden. Te denken valt dan aan training in studeren, sociale en communicatieve vaardigheden. Voorbeelden zijn:

- huiswerkaanpak: nog meer aandacht voor planning
- sociale vaardigheden: meer praktijkgerichte oefeningen
- praktische vaardigheden: ramen lappen, band plakken, stekker aanzetten, etc.
- algemene dagelijkse vaardigheden: eigen maaltijd bereiden, boodschappen doen
- persoonlijke hygiëne: douchen, tanden poetsen, nagels knippen, seksuele vorming, etc.
- stagevaardigheden: verder uitbouwen van begeleide stages
- vrijetijdskunde: vrijetijdsbesteding, oppakken van een hobby en/of sport
- burgerschapskunde

Al deze vaardigheden kunnen worden uitgezet in leerlijnen en te behalen competenties, die per vak “afgevinkt” kunnen worden. Bovendien zou er meer aandacht moeten komen voor de aansluiting met de vervolgopleidingen. Omdat het voorstellingsvermogen en

de mogelijkheden tot zelfreflectie meestal beperkt zijn, is het in het bijzonder voor leerlingen met ASS belangrijk om op de diverse transitiemomenten zorgvuldige voorbereiding te treffen in de vorm van assessments, kennismakingslessen, snuffelstages en beroepskeuzeonderzoeken.

Deze plannen kunnen nooit allemaal verwezenlijkt worden in het lopende curriculum. De opleidingstrajecten zullen dus wellicht met een of enkele jaren moeten worden opgerekt, waardoor er ruimte komt voor genoemde activiteiten.

VEEL LEERLINGEN MET ASS BEHOEVEN Aangepast SPECIAAL VERVOLGONDERWIJS

Op De Stijgbeugel zal daar in het lesrooster van volgend schooljaar al aandacht aan gegeven worden. Verder is een aantal veranderprocessen in gang gezet. Dit gaat niet van de ene op de andere dag, maar we blijven het aanbod aan onze leerlingen voortdurend aanpassen en verbeteren.

Het zou voor veel leerlingen met ASS van grote waarde zijn als er meer op hun behoeften aangepast speciaal vervolgonderwijs zou komen, omdat een aantal van hen de meeste kans op verdere ontwikkeling heeft in een overzichtelijke en zoveel mogelijk op maat aangepaste leeromgeving.

Een praktisch boek dat helpend kan zijn voor de overgang naar vervolgonderwijs is "Protocol overgang leerling met autisme in VO"

van het Landelijk Netwerk Autisme. Het biedt tal van praktische tips voor mentoren en decanen van het voortgezet onderwijs, voor ambulant begeleiders die leerlingen met autisme en hun docenten in het voortgezet onderwijs en in het MBO begeleiden en voor ouders die hun kinderen willen ondersteunen bij de overgang van het voortgezet onderwijs naar een passende vervolgonderwijs. Het boek kost 10 euro en is te bestellen via de site www.landelijknetwerkautisme.nl

Tevens verwijzen wij naar de positieve resultaten die geboekt worden in het MBO in Arnhem en Dordrecht met het Kairo-project. Doel van het project is het voorkomen van schoolproblemen en uitval, het behalen van een diploma en het vergroten van de kans op een diploma. Kairo verzorgt training en begeleiding op het gebied van sociale vaardigheden, studievaardigheden, communicatieve vaardigheden en deskundigheidsbevordering van de student, de docent en de ouders.

Over de auteurs:

Dr. E. Luteijn is gz-psycholoog en o.a. werkzaam bij Viataal De Stijgbeugel in Arnhem. Zij is daar specifiek belast met de zorg voor en begeleiding van de ASS-leerling, de coaching van medewerkers en het adviseren met betrekking tot beleidsaspecten. (e.luteijn@viataal.nl)

Drs. W. Noppers is projectdirecteur bij Viataal Onderwijs. Hij is oud-directeur van De Stijgbeugel en initiator van genoemde bovenclusterale samenwerkingsvormen. (w.noppers@viataal.nl)